

ДОКАЗИ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЇХ ОЦІНКА

Ярмакі Х. П.

Стаття присвячена розгляду такої категорії, як “докази в справах про адміністративні правопорушення”. Досліджуються види, особливості та класифікація доказів в справах про адміністративні правопорушення, порядок їх оцінки.

Ключові слова: Докази, провадження в справах, доказування, документи, речі, технічні пристрої, показання.

Статья посвящена рассмотрению такой категории как “доказательства по делам об административных правонарушениях”. Исследуются виды, особенности и классификация доказательств по делам об административных правонарушениях и порядок их оценки.

Ключевые слова: Доказательства, производство по делам об административных правонарушениях, доказывание, документы, вещи, технические устройства, показания.

The article focuses on consideration of such category as “proof in cases of administrative offenses”. It is studied the types, characteristics and classification of evidence in cases of administrative offenses, procedure of assessment.

Keywords: evidences, proceedings, proving, documents, things, technical devices, indications.

Вирішення задач провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється шляхом доказування, що включає в себе виявлення, процесуальне оформлення та аналіз доказів.

Доказами в справі про адміністративні правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова) особа встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи, в його вчиненні та інші обставини, що мають важливе значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення. поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосується забезпечення

© Х.П. Ярмакі, 2015

безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами (ст.25 КУпАП). Від доказів як фактичних даних необхідно відрізняти їх джерела, що являють собою засоби збереження і передачі інформації, засоби, за допомогою яких така інформація долучається до сфери провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Доказування - це процес встановлення об'єктивної істини в справі, змістом якого є збирання, дослідження, оцінка і використання доказів. Доказування в справі про адміністративне правопорушення здійснюють орган (посадова особа), в провадженні якого вона перебуває. З одного боку, доказування служить встановленню фактів і обставин, що мали місце, їх сутності і оцінці значення для встановлення істини в справі, з іншого - їх фіксації у визначеному законом порядку і форм отримання результатів для надання їм статусу доказу.

Не можуть розглядатися як докази дані, що мають характер чуток, припущень, навіть якщо вони були отримані від особи, що викликана як свідок, експерт, викладені в документі і т. д.

З урахуванням виду та характеру фактичних даних докази прийнято класифікувати за різними підставами.

За джерелами походження докази діляться на особисті, речові та документальні. Особистими доказами є пояснення правопорушника, показання свідків і т. д., коли носії відповідної інформації - фізична особа.

Речові докази - це матеріальні об'єкти як носії інформації, яка відноситься до обставин, що мають значення для справи. Прикладом тут можуть бути знаряддя вчинення правопорушення або безпосередній матеріальний об'єкт правопорушення. Фотознімки також відносяться до речових доказів, якщо вони зроблені в процесі здійснення правопорушення або якщо факт виявлення фотознімків в даному місці або у даної особи має сутнісне значення для справи. Прикладом фотознімку як речового доказу служить фотографія проїзду перехрестя автомобілем на заборонний сигнал світлофора, що отримана за допомогою автоматичного фотодокументуючого приладу.

Документи - це матеріали, які містять відомості, зафіксовані як у письмовій, так і в іншій формі. До документів можуть бути віднесені акти ревізій, довідки, відповіді на запити, листи, заяви, характеристики, фотознімки, аудіо та відео записи, бази і банки даних, інша інформація, що міститься на магнітних та оптичних

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

дисках, магнітній стрічці та інших носіях.

За характером зв'язку між доказом і фактом, що підлягають встановленню, всі докази поділяються на прямі і непрямі.

Прямі докази безпосередньо, однозначно підтверджують або спростовують будь-яку з обставин, що підлягає доведенню у справі про адміністративне правопорушення (наприклад, акт медичного огляду водія на стан сп'яніння).

Непрямі докази обґрунтовують проміжні факти, через зв'язок яких може бути з'ясовано обставини, що мають безпосереднє відношення до предмета доказування. Припустимо, розкритий факт постійних неформальних, контактів якоїсь особи з членами виборчої комісії - це є непрямим доказом його втручання в роботу цієї комісії і може надати допомогу в доведенні вчинення відповідного правопорушення.

Для кожного виду доказів закон визначає відповідні правила збирання й закріплення, що враховують їх особливості. Порушення цих правил унеможлиблює використання отриманих фактичних даних в якості доказів. Положення про те, що при здійсненні правосуддя не допускається використання доказів, отриманих з порушенням законодавства, відноситься не тільки до кримінального судочинства, але також і до провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на підставі яких орган (посадова особа), у провадженні яких перебуває справа, встановлюють наявність або відсутність події адміністративного правопорушення, винність особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Ці дані встановлюються:

- протоколом про адміністративне правопорушення;
- іншими протоколами, передбаченими КУпАП;
- поясненнями особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, потерпілого, свідків;
- висновками експерта;
- речовими доказами;
- показаннями спеціальних технічних приладів;
- документами.

Це найбільш типові джерела встановлення фактичних даних в справах про адміністративні правопорушення. Проте їх перелік, даний у ст. 251 КУпАП, не є вичерпним, бо законодавець говорить також про інші документи, на підставі яких можуть встановлюватися фактичні дані по справі.

Пояснення особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, показання потерпілого і свідків є відомостями, що мають відношення до справи і повідомлені зазначеними особами в усній або письмовій формі.

Особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, вправі давати пояснення. Такі пояснення є джерелом доказів в справі. З урахуванням положень ст. 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, дача пояснень - право, а не обов'язок особи, щодо якої ведеться провадження в справі, вона не несе відповідальності за відмову від дачі показань і за дачу неправдивих свідчень. Відмова від дачі пояснень, а також неповідомлення цією особою у своїх поясненнях переконливих даних, що свідчать про її невинність, не слугують доказом її винуватості.

Дачу пояснень потерпілим також слід розуміти як право, а не його обов'язок давати пояснення. Показання потерпілого, дані ним як за власною ініціативою, так і на прохання судді, органу, посадової особи, що розглядає справу про адміністративне правопорушення, є джерелом доказів у справі. Показання потерпілого не мають більшої доказової сили, ніж пояснення особи, щодо якої ведеться провадження в справі. При оцінці доказів необхідно виходити з рівності їх доказового значення, тому при оцінці показань потерпілого вони обов'язково повинні зіставлятися з іншими доказами, зібраними по справі, зокрема з поясненнями особи, щодо якої ведеться провадження в справі.

Показання свідка повинні містити відповіді на поставлені йому запитання, які дозволяють оцінити правдивість його показань, його можливість об'єктивно сприйняти і оцінити обставини справи. За наявності декількох показань одного і того ж свідка вони повинні бути зіставлені.

При змінах в поясненнях особи, щодо якої ведеться провадження в справі, показання потерпілого і свідків, орган (посадова особа), у провадженні якого перебуває справа, мають з'ясувати і перевірити причини таких змін. Для обґрунтування висновку по справі після перевірки можуть використовуватися первинні пояснення та свідчення цих осіб, якщо вони узгоджуються з усіма матеріалами справи і встановлена необґрунтованість зміни раніше даних пояснень і свідчень.

Пояснення особи, щодо якої ведеться провадження в справі про адміністративне правопорушення, показання потерпілого і свідків відображаються в протоколі про адміністративне правопорушення, протоколі про застосування заходу забезпечення провадження в справі про адміністративне правопорушення, протоколі розгляду справи про адміністративне правопорушення, а в разі необхідності оформляються поясненнями письмово і долучаються до справи.

Експертиза - основна процесуальна форма використання спеціальних пізнань у провадженні в справах про адміністративні правопорушення. Експертиза призначається у випадках, коли в процесі провадження в справі виникає необхідність у використанні спеціальних пізнань в науці, техніці, мистецтві чи ремеслі. Сутність експертизи полягає в аналізі, за завданням органу (посадової особи), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, досвідченою особою - експертом наданих в його розпорядження матеріальних об'єктів експертизи (речових доказів), а також різних документів з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення справи.

Експертиза є самостійною процесуальною формою отримання нових і уточнення (перевірки) наявних речових доказів. Орган (посадова особа) має право збирати, оцінювати і використовувати докази, але не може створювати нові докази, в той час як експерт отримує раніше невідомі фактичні дані. Тому експертиза призначається незалежно від того, володіють чи ні судді, особи, що входять в колегіальний орган, посадові особи, в провадженні яких знаходиться справа, спеціальними знаннями. Встановивши, що з'ясування обставин справи неможливе без здійснення експертизи, орган (посадова особа) не має права відмовитися від призначення експертизи. Експертиза може бути призначена на будь-якій стадії провадження в справі про адміністративне правопорушення: при відкритті справи, в процесі підготовки її до розгляду і в ході самого розгляду.

Згідно ст. 273 КУАП України у випадках якщо при провадженні в справі про адміністративне правопорушення виникає необхідність у використанні спеціальних пізнань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі, орган (посадова особа), в провадженні яких знаходиться справа, виносять ухвалу про призначення експертизи. У цій статті не акцентується увага на можливості призначення експертизи за ініціативою особи, щодо якої ведеться провадження в справі про адміністративне правопорушення, чи потерпілого. Однак особа, щодо якої ведеться провадження, потерпіла, захисник і представник вправі заявляти клопотання, в тому числі про призначення експертизи в справі, пропонувати питання, що виносяться на вирішення експерта.

Експертному дослідженню можуть піддаватися відображення, предмети, механізми і агрегати, речовини, матеріали та вироби, документи, рукописи, друкована та поліграфічна продукція, різноманітні об'єкти рослинного і тваринного походження та багато іншого. Спеціальні пізнання, необхідні для дослідження цих об'єктів, можуть відноситися до будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва і ремесла, крім правових питань, що знаходяться в компетенції органу (посадової особи), що здійснює провадження в справі.

Однак питання про те, чи порушувались спеціальні правила і норми, що регламентують здійснення та забезпечення безпеки робіт у галузях промисловості, на транспорті, в галузі дорожнього господарства та зв'язку, гірських і будівельних робіт, охорони навколишнього середовища і т. д., нерідко ставляться перед експертом. Такі правила і норми хоча і мають правову форму, але містять положення не правового, а, швидше, техніко-юридичного характеру, оскільки розробляються на основі даних природничих і технічних наук.

Практика розгляду справ про адміністративні правопорушення свідчить, що в ряді випадків судді, органи та посадові особи, в провадженні яких знаходиться справа, призначають також додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи. Нерідко це відбувається за клопотаннями осіб, щодо яких ведеться провадження в справі, потерпілих, захисників і представників.

Додаткові експертизи призначаються при неповноті або неясності висновків основної експертизи або коли після експертного дослідження виникають нові, пов'язані з тим же об'єктом питання, які раніше не ставилися перед експертом. Саме остання підстава призначення додаткової експертизи найчастіше зустрічається на практиці.

Речові докази - матеріальні сліди правопорушення або особи, яка його вчинила. Під речовими доказами в справі про адміністративне правопорушення, згідно зі ст. 251 КУоАП, розуміються знаряддя вчинення або предмети адміністративного правопорушення, у тому числі знаряддя вчинення або предмети адміністративного правопорушення, які зберегли на собі його сліди. Речовим доказом може стати предмет у зв'язку з його приналежністю певній особі або виявленням у визначеному місці.

За джерелом походження речові докази поділяються на первинні, тобто безпосередньо пов'язані з подією правопорушення, і похідні - зіпкки, відбитки, фотознімки первинних речових доказів, що зберігаються всі їхні істотні ознаки. Похідні речові докази використовуються в тих випадках, коли дослідження оригіналів ускладнено внаслідок їх громіздкості, крихкості, невіддільності від

навколишнього середовища, що піддається швидкому псуванню і т. п. Одержання похідних речових доказів обумовлена дотриманням визначених гарантій достовірності їх походження та якості. Наприклад, якщо слід або відбиток не можна вилучити безпосередньо, речовим доказом (похідним) буде копія, знята за умов, що забезпечують точність відображення особливостей сліду.

Транспортний засіб, що знаходився в експлуатації, будучи переобладнаним без відповідного дозволу або маючи несправності, з якими заборонено його експлуатація, теж слід віднести до речових доказів вчиненого водієм (судноводієм) адміністративного правопорушення. У справах про порушення правил користування об'єктами тваринного світу автотранспортні засоби і судна, які при вилові риби, відстрілу звірів і т. д. використовувались як знаряддя правопорушення, також розглядаються як речові докази.

Речові докази у разі потреби фотографуються або фіксуються іншим встановленим способом і долучаються до справи про адміністративне правопорушення. Про наявність речових доказів робиться запис у протоколі про адміністративне правопорушення або в іншому протоколі, передбаченому КУАП (наприклад, протоколі про огляд транспортного засобу, протоколі про вилучення речей і документів). У протоколі повинні бути зафіксовані ознаки, що дозволяють виділити предмет з числа йому подібних і обумовлюють його доказове значення. Слід, зокрема, вказувати матеріал, форму, розмір, колір предмета, сорт і якість виробу; тип, марку, модель, калібр, серію, номер, інші ідентифікаційні ознаки зброї, реквізити документів і т. д. При цьому в протокол заносяться тільки достовірно встановлені ознаки.

Детальний опис у протоколі речових доказів, їх фотографування, фіксація іншими способами переслідують мету запобігти можливості підміни або змішання даного предмета з іншими, дозволяє певною мірою заповнити прогалину в разі втрати речового доказу.

Документи служать речовими доказами, якщо вони були об'єктами протиправних дій, засобами їх підготовки, вчинення або приховування, а також якщо на них залишились сліди протиправних дій. Якщо значення документа в справі визначається довідковими або засвідчувочими даними, він є письмовим доказом.

Фотознімки є речовими доказами, якщо вони зроблені в процесі вчинення правопорушення (наприклад, за допомогою автоматичного фотодокументуючого приладу зареєстрований проїзд перехрестя автомобілем на заборонний сигнал світлофора) або якщо факт виявлення фотознімків в даному місці або у даної особи має суттєве значення для справи (наприклад, виявлення в особі, що вчинила дрібне викрадання чужого майна, фотографії, яка раніше перебувала у викраденій сумці). Умовою допустимості цих фотознімків в якості речових доказів є наявність достовірних даних про час, місце та інші обставини фотозйомки, оскільки по іншому невідоме джерело походження фотознімку. Такі дані можуть бути викладені в довідці або рапорту посадової особи, що виявила дане правопорушення і долучаються до справи. У випадку сумніву в достовірності фотознімку органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа, може бути призначена фототехнічна експертиза.

Посадові особи при виявленні факту вчинення адміністративного правопорушення зобов'язані вжити всі можливі заходи щодо виявлення і вилучення не тільки обвинувальних, а й виправдувальних речових доказів.

Орган (посадова особа), у провадженні якого перебуває справа, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо забезпечення схоронності речових доказів до вирішення справи, а також прийняти рішення про них по закінченні розгляду справи. Речові докази повинні знаходитися в упаковці, яка забезпечує їх збереження, в опечатаному виді. У разі необхідності вилучені речі і документи упаковуються і опечатуються прямо на місці вилучення.

Якщо ті чи інші предмети в силу їх громіздкості чи інших причин не можуть зберігатися спільно з справою (наприклад, яхта, яка перебувала у плаванні, будучи без відповідного дозволу переобладнаною, або з несправностями, з якими заборонено її експлуатація), вони повинні бути сфотографовані, по можливості опечатані і зберігатися в місці, вказаному особою або органом, у провадженні якого справа перебуває, про що в справі повинна бути відповідна довідка.

У разі передачі протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи на розгляд за підвідомчістю до суду речові докази направляються разом із справою.

Документи визнаються доказами, якщо відомості, викладені або засвідчені в них організаціями, посадовими особами та громадянами або їх об'єднаннями, мають значення для провадження в справі про адміністративне правопорушення. Документи можуть містити відомості, зафіксовані як у письмовій, так і в іншій формі. До документів можуть бути віднесені матеріали фото-і кінозйомки, звуко-і відеозапису, інформаційних баз і банків даних та інші носії інформації.

Доказове значення мають документи:

1) підготовлені за дорученням органу (посадової особи), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, щодо обставин, що мають значення для справи (характеристики, акти ревізій, довідки тощо);

2) складені та направлені органу (посадовій особі) з ініціативи державних і муніципальних органів, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, громадян у зв'язку з вчиненням правопорушення (листи, заяви, характеристики тощо);

3) підготовлені поза зв'язку з даною справою, однак мають для її розгляду важливе значення (накази, інструкції, посадові обов'язки і т. д.).

Документ, спрямований органу (посадовій особі), допустимий як доказ, якщо є дані про те, яким чином він потрапив до матеріалів справи.

Якщо органу (посадовій особі), у провадженні якого перебуває справа, потрібно запросити будь-які документи в органах, установах, організаціях, на підприємствах, в громадських об'єднаннях, у громадян, він виносить ухвалу про витребування відомостей, необхідних для вирішення справи. У документах, підготовлених за дорученням органу (посадової особи), повинні повно і конкретно викладено відомості, що запрошуються.

Орган (посадова особа), у провадженні якої перебуває справа про адміністративне правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо забезпечення збереження документів до вирішення справи по суті, а також винести рішення про них після закінчення розгляду справи.

Спеціальні технічні засоби - вимірювальні прилади, затверджені в установленому порядку як засоби вимірювання, що мають відповідні сертифікати і пройшли метрологічну та іншу спеціальну повірку. Такими вимі-

рювальними приладами є, наприклад, радіолокаційний вимірювач швидкості автомобіля; прилад для вимірювання коефіцієнта зчеплення шин з поверхністю доріг; газоаналізатор для вимірювання рівня вмісту шкідливих речовин у відпрацьованих газах двигуна автомобіля і їх димності; індикатор для вимірювання малих лінійних розмірів та ін.

Засоби вимірювання у правозастосовній діяльності найбільш часто використовуються в процесі доказування. Вони призначені для вивчення різних властивостей речовин, матеріалів, виробів. Кількісні характеристики, отримані шляхом вимірів, використовуються:

1) для фіксації доказів вчинення адміністративного правопорушення у процесі здійснення нагляду за дотриманням встановлених норм і правил (наприклад, скоростного режиму руху транспортних засобів, їх технічного стану, забезпечення необхідних параметрів дорожнього покриття в процесі експлуатації доріг та ін);

2) при огляді місця вчинення правопорушення (наприклад, місця дорожньо-транспортної пригоди, в результаті якої заподіяна легка шкода здоров'ю);

3) при виконанні експертиз (наприклад, при техніко-криміналістичному дослідженні документів визначається висота і ширина шрифтів, відстань між буквами, відстань у відбитках печаток і штампів; в пожежно-технічних експертизах вимірюються електричні опори провідників, температури спалаху і займання різних речовин і матеріалів і т. д.).

Показання спеціальних технічних засобів, затверджених в якості засобів вимірювання, які мають відповідні сертифікати і пройшли необхідні метрологічні повірки (обов'язково первинну і у встановлені терміни періодичні, інші - за наявності до того підстав), є джерелом доказів в справі про адміністративне правопорушення. Ці свідчення фіксуються в протоколі про адміністративне правопорушення, а якщо вимірювання зроблені в процесі здійснення заходів забезпечення провадження в справі (наприклад, огляду транспортного засобу), то повинні бути зафіксовані у відповідному протоколі, якщо він складається.

Якщо в процесі розгляду справи виникли спірні питання щодо достовірності результатів вимірювання, справності приладу або придатності його до експлуатації у органу (посадової особи), в провадженні якого перебуває справа, з'явилися такі сумніви, він повинен звернутися до відповідних органів чи служб для проведення експертної перевірки даного засобу вимірювання. Про це можуть також заявити клопотання особа, щодо якої ведеться провадження в справі, потерпілий, захисник і представник.

Оцінка доказів є логічним процесом установлення відносності і допустимості доказів, наявності та характеру зв'язків між ними, визначення значення та шляхів використання доказів для встановлення істини у справі. Оцінити докази означає прийти до обґрунтованого висновку про їх належність і допустимість та на цій основі зробити висновок про достовірність або недостовірність фактичних даних, що встановлюються цими даними, що мають значення для справи. Оцінці підлягає як кожний окремий доказ, так і всі зібрані докази в цілому. Оцінка доказів здійснюється на всьому протязі провадження в справі про адміністративне правопорушення.

При оцінці доказів суддя, член колегіального органу, посадова особа, які здійснюють провадження в справі про адміністративне правопорушення, повинні керуватися

внутрішнім переконанням, заснованим на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає, що ці особи, неупереджено вивчаючи всі представлені докази, самостійно вирішують питання про їх достовірність або недостовірність, істинність або хибність відповідних відомостей. У зв'язку з цим має бути виключений будь-який вплив на орган (посадову особу), що розглядає справу.

При оцінці доказів необхідно виходити з рівності їх доказового значення. Жоден доказ не може мати більшого чи меншого доказового значення, ніякі докази не можуть мати заздалегідь установлені сили. Наприклад, при оцінці показань свідка у справі і висновку експерта не можна припускати, що останнє буде мати більше доказове значення. При цьому ніякі докази, включаючи заключення експерта, не можуть бути покладені в основу висновків, якщо вони суперечать іншим матеріалам

справи. У ході розгляду справи про адміністративне правопорушення необхідно оцінювати всі докази в сукупності, оскільки тільки такий підхід сприяє об'єктивному вирішенню справи.

Результати оцінки органом (посадовою особою) всієї сукупності доказів повинні знайти відображення в постанові по справі. У необхідних випадках в постанові має бути зазначено, на підставі яких доказів прийнято відповідне рішення і які докази є такими, що не відносяться до справи. Така інформація може знадобитися органу чи посадовій особі, яка буде розглядати скаргу на дану постанову.

*Ярмакі Х.П.,
доктор юридичних наук,
професор, ОДУВС
Надійшла до редакції: 12.11.2015*